

STARO I NOVO. BILJEŠKA O ODNOSU IZMEĐU UMJETNE INTELIGENCIJE I LJUDSKE INTELIGENCIJE

Dicastero per la dottrina della fede / Dicastero per la cultura e l'educazione, *Antiqua et nova. Nota sul rapporto tra intelligenza artificiale e intelligenza umana* (28. 1. 2025.), LEV, 2025., Città del Vaticano. (Dikasterij za nauk vjere / Dikasterij za kulturu i obrazovanje, *Staro i novo. Bilješka o odnosu između umjetne inteligencije i ljudske inteligencije*, 28. 1. 2025.).

Napredak i zabrinutost

Dikasterij za nauk vjere i Dikasterij za kulturu i obrazovanje objavili su *Bilješku* pod naslovom *Antiqua et nova* (28. 1. 2025.), odnosno *Staro i novo. Bilješka o odnosu između umjetne inteligencije i ljudske inteligencije*. Spis se sastoji od šest dijelova sa 117 točaka.

Polazeći od nauka o osobi, Crkva, potičući napredak znanosti i tehnologije, razmatra suvremene izazove, koje predstavljaju znanstvene i tehnološke spoznaje, a osobito pojava umjetne inteligencije (UI). Budući da UI oponaša ljudsku inteligenciju, *Bilješka* obrađuje antropološka i etička pitanja, koja postavlja jer generira nove 'artefakte' s razinom brzine i vještine, koja često premašuju ljudske sposobnosti, što izaziva zabrinutost zbog rastućeg prijevora isitne u javnoj raspravi. Prilagodбом novim okolnostima i pružanjem nekih rješenja nastaju poteškoće u vidu etičke odgovornosti i sigurnosti, s velikim posljedicama na društvo. Novo stanje traži od čovječanstva da se preispita o svojoj osobnosti i ulozi u svijetu, pa *Bilješka* potiče sve one koji imaju zadaću prenositi vjeru, da se pozorno posvete ovoj stavci (Uvod).

Razlika između umjetne inteligencija i ljudska inteligencije

Razlikujući pojam *inteligencije* u odnosu na UI i ljude, *Bilješka*, s povijesnoga stajališta, ističe da je 1956. godine održan ljetni sastanak na Sveučilištu Dartmouth, koji je pokrenuo istraživački program usmjeren na korištenje strojeva za obavljanje zadaća, koji se obično povezuju s ljudskim umom i pametnim ponašanjem. Od tada su istraživanja napredovala, pa se većina suvremenih sustava, posebno oni koji koriste strojno učenje, oslanja na statističke zaključke, a ne na logičke dedukcije. Na temelju mnoštva podataka UI može predvidjeti njihove učinke i predložiti nove putove istraživanja, oponašajući neke spoznajne postupke, svojstvene ljudskom načinu rješavanja zagonetki. Danas mnoge poslove umjesto ljudi obavlja UI, kao što je raščlamba podataka, prepoznavanje slika ili medicinska dijagnoza, a istraživači očekuju da će, osim primjene

'uske' UI, doći do tzv. 'opće umjetne inteligencije', koja će moći izvršiti bilo koju zadaću u dosegu ljudskoga uma i postići nadljudske sposobnosti. Neki tvrde da bi takva UI jednoga dana mogla dosegnuti razinu 'inteligencije' i pridonijeti 'superdugovječnosti' zahvaljujući napretku u biotehnologiji. Težnji da se izjednači ljudska i umjetna inteligencija, *Dokument*, uzimajući u obzir bogatstvo filozofsko-bogoslovne predaje, predložuje bitnu razliku između njih, naučava da se ljudska inteligencija odnosi na osobu u cjelini, a UI je funkcionalna, tj. ima sposobnost dati neke odgovore, obavljati neke zadatke, ali ne može razmišljati (7 - 12).

Produbljujući smisao inteligencije u filozofsko-bogoslovnoj i psihološkoj predaji, *Bilješka* naglašava da kršćanska predaja shvaća osobu kao jedinstvo duše i tijela, koje je istodobno materijalno i duhovno, a 'inteligenciju' izriče pojmovima *razum (ratio)* i *intelekt (intellectus)*, kao dva njezina načina djelovanja. Intelekt se, prema sv. Tomi, odnosi na intuiciju istine, a razum na zaključivanje. Čovjek, kao razumsko biće, uključuje sposobnost znanja, razumijevanja, želje, ljubavi, biranja, čežnje i sve tjelesne sposobnosti s njima povezane. Takva perspektiva u ljudskoj osobi, stvorenoj na 'sliku Božju', spaja *racionalnost* na način da oblikuje i preobražava ljudsku volju i postupke. Kršćanska misao promatra umne sposobnosti u cjelovitoj antropologiji, koja čovjeka shvaća kao bitno utjelovljeno biće, jer njegov duboki smisao proizlazi iz otajstva Utjelovljenja. *Spis* ističe da je ljudsko biće usmjereno na međuljudsko zajedništvo s mogućnošću međusobnoga upoznavanja i darivanja iz ljubavi. Ljudska inteligencija, osim što je dar, stvoren da shvati istinu, ostvaruje se u odnosima, koji se temelje na sebedarju Trojstva, pa je osoba pozvana sudjelovati u ljudskom i Božjemu životu. Traženje istine pokazuje u otvorenosti prema stvarnostima, koje nadilaze tjelesni i stvoreni svijet, jer u Bogu sve istine dobivaju svoj najviši i najizvorniji smisao, a pouzdanje u Boga temelj je u koji je uključena cijela osoba (13 - 23).

Stvaranje je slobodan Božji čin, a stvoreni svijet odražava njegov naum, kojim poziva sve ljude da se brinu za svijet. Čovjek je pozvan koristiti svoj um i stručnost da bi se ostvario sukladno Božjemu naumu. U tomu ljudska inteligencija odražava božansku inteligenciju, koja je stvorila sve stvari, a ljudi su pozvani surađivati s Bogom i razvijati svoje sposobnosti u znanosti i tehnologiji, jer se u njima proslavlja Bog. U tom je smislu ljudska inteligencija sastavni dio načina na koji je cijela osoba uključena u stvarnost. U središtu kršćanskoga shvaćanja inteligencije je unosenje istine u čudoredni i duhovni život osobe, usmjerujući njezin rad u svjetlu Božje dobrote i istine. Ljudska se inteligencija ne svodi na usvajanje činjenica ili

na sposobnost obavljanja nekih zadaća, nego podrazumijeva otvorenost osobe prema konačnim životnim pitanjima i odražava usmjerenost prema Istini i Dobru. Za vjernike to znači rasti u spoznaji Božjih otajstava kroz razumijevanje objavljenih istina, jer je prava inteligencija oblikovana božanskom ljubavlju, koja je „razlivena u srcima našim po Duhu Svetom“ (Rim 5,5), (24 - 30).

Razvidna je razlika između ljudske inteligencije i UI, koja funkcionira samo obavljanjem zadaća, postizanjem ciljeva ili donošenjem odluka na temelju količinskih podataka i računalne logike. Premda simulira neke izraze inteligencije, ipak je ograničena na logičko-matematički opseg i skup podataka, a ljudska se inteligencija razvija tijekom tjelesnoga i psihološkoga rasta osobe i oblikuje se mnoštvom iskustava proživljenih u tjelesnosti, a UI nedostaje sposobnost evolucije u tomu smislu. UI, kojoj manjka bogatstvo tjelesnosti i otvorenost srca prema istini i dobroti, ne može moralno rasuđivati i nema sposobnost stvaranja odnosa, a ljudska je inteligencija ugrađena u povijest umnoga i čudorednoga oblikovanja doživljaja na osobnoj razini. *Bilješka*, pozivajući se na papu Franju, naglašava da je sama upotreba riječi *inteligencija*, u svezi s UI, *zavaravajuća*, što nas dovodi u pogibao zanemariti ono što je najvrjednije u ljudskoj osobi, pa se UI ne bi smjela smatrati umjetnim oblikom ljudske inteligencije, nego jednim od njezinih proizvoda (31 - 35).

Čudoredna odgovornost u upotrebi i razvitku umjetna inteligencije

Pitajući se kako se UI može razumjeti u vidu Božjega nauma, *Dikasteriji* tvrde da su sva znanstvena i tehnološka dostignuća Božji darovi, pa treba sa zahvalnošću priznati da je tehnologija, koja nema neodređeno obilježje, otklonila bezbrojna zla, koja su ograničavala ljude. No, svi tehnološki izumi nisu sami po sebi pravi napredak, a Crkva se osobito protivi onim primjenama koje ugrožavaju svetost života ili dostojanstvo osobe, jer tehnološki pothvati moraju biti usmjereni u službu osobe, pridonoseći pravdi, bratstvu i čovječnijemu društvu. Zabrinutost zbog etičkih zamršaja tehnološkoga razvitka, osim Crkve, iznose znanstvenici, tehnološki stručnjaci i strukovna udruženja. Da bi se odgovorilo na izazove UI, bitno je poticati čudorednu odgovornost, utemeljenu na ljudskom pozivu i dostojanstvu. Jer, samo osobe mogu slušati i slijediti glas savjesti, rasuđivati i tražiti moguće dobro u svim okolnostima. Ali, kao i u svim područjima u kojima ljudi odlučuju, tako se i na području UI proteže sjena zla. Tamo gdje ljudska sloboda dopušta mogućnost izbora zloga, čudoredna prosudba UI zavisi o tomu kako se ona usmjerava i koristi. Stoga je važno da oni koji odlučuju na temelju

UI, budu odgovorni, a poseban je izazov utvrditi njezinu svrhu, tj. da njezini sustavi budu za ljudsko dobro, a ne protiv ljudi. Odgovornost imaju oni koji proizvode, upravljaju i nadziru sustave UI te sami korisnici, koji bi trebali paziti da ne postanu zavisni o UI u donošenju odluka (36 - 48).

Moć u rukama manjine

Dokument predložuje posebna pitanja, ističući da UI može pridonijeti ljudskom razvitku i zajedničkomu dobru, ali ih, upozorava *Dokument*, također može ometati, povećati nejednakost, obezvrijediti i produbiti podjele stvarajući nove oblike siromaštva. Mogu se povećati etičke nevolje, jer je većina moći nad glavnim aplikacijama UI u rukama nekoliko moćnih tvrtki, pa se UI može koristiti za promociju tehnokratske paradigme, spletkariti za osobnu i korporativnu zaradu ili za preusmjerivanje javnoga mnijenja u korist industrije. No, za kršćane, temelj odgovornosti je prepoznati da svaka ljudska sposobnost dolazi od Boga i da je u službi drugih i zato se UI treba koristiti za dobrobit cijele ljudske obitelji. Osim toga, *Dokument* razmatra izazove koje UI predstavlja za ljudske odnose, jer bi mogla ometati ljudsku radost i istinske susrete sa stvarnošću i dovesti do melankolije i štetne odvojenosti. Premda 'generativna' UI, koju neki antropomorfiziraju, ima različite sposobnosti, ipak je samo sredstvo, a ne osoba. Očovječenje UI predstavlja posebne poteškoće za rast djece, pa je opasnost zaboraviti da su osjećaji, empatija i predanost drugima nezamjenjivi u razvitku osobe. Korištenje UI za zavođenje u vidu izobrazbe ili ljudskih odnosa, osobito u surječju spolnosti, smatra se nemoralnim. Ako se odnosi s drugima i Bogom zamijene tehnološkim sredstvima, pogubno je zamijeniti istinski odnos prividom ili lažnom slikom (49 - 63).

Umjetna inteligencija i ljudski rad

UI, u odnosu na svoju spajajuću prirodu, pronalazi sve veću primjenu u gospodarstvenim i novčanim sustavima, koji povezuju stvarnost i digitalni svijet. Njezin se utjecaj osobito osjeća na području rada, pa su se zbog povećane proizvodnje radnici prisiljeni prilagoditi zahtjevima strojeva, umjesto da strojevi pomažu radnicima. Suprotno najavama o prednostima UI radnike se, često, podvrgava samosvojnemu nadzoru, čime se narušava samostalnost radnika i guše inovativne sposobnosti. Posljedica 'tehnokratske paradigme' je gubitak vrijednosti rada u gospodarskomu sustavu, pa *Bilješka* upozorava da se ne dopusti UI ojačati takvu paradigmu, jer rad ne smije biti u službi dobitka, nego čovjeka. UI treba pomagati, a ne zamijeniti ljudsku prosudbu niti smije omalovažiti stva-

ralaštvo i radnike svesti na 'kotačiće u stroju'. Na medicinskomu području UI može poboljšati bliskost zdravstvenih radnika prema bolesnicima. Ali ako bi UI zamijenila odnos bolesnika i zdravstvenih radnika, to bi, umjesto solidarnosti s bolesnima, stvorilo bezličan sustav, nepodnošljivu usamljenost i nepoštovanje ljudskoga dostojanstva. Sve većim usmjerivanjem zdravstvene skrbi na prevenciju može se stvoriti nejednakost u pristupu skrbi, jer se lako može jačati način 'medicine za bogate', dok neki nemaju pristup ni temeljnim uslugama (64 - 76).

Odgoj i lažne vijesti

U cjelovitomu odgoju bitan je odnos učitelja i učenika, jer učitelj oduševljava učenike kroz sadržaj i pozornost koju im posvećuje. Ta povezanost potiče povjerenje, međusobno razumijevanje i uvažavanje, a nazočnost učitelja stvara odnosnu živost i pokreće cjeloviti rast učenika. UI, ako se koristi razborito, može postati vrijedno obrazovno sredstvo, ali široko rasprostranjena upotreba UI može povećati ovisnost učenika o tehnologiji, potkapajući njihovu sposobnost osobnog obavljanja nekih zadataka i kritičkoga razmišljanja. Stoga, ističe *Dokument*, škole, sveučilišta i znanstvena društva trebaju pomoći učenicima i studentima u promicanju kritičkoga mišljenja, u razumijevanju društvenih i etičkih gledišta razvitka i korištenja UI. Programi UI mogu pružati lažne vijesti, što navodi učenike i mladež da se oslanjaju na netočne sadržaje. Time se ozakonjuju lažne vijesti, jača nadmoćna uljudba i potkopava obrazovni sustav. Postoji opasnost da UI generira manipulantski sadržaj i lažne vijesti, slike, videozapise, audiozapise, što šteti, u smislu rušenja povjerenja na kojemu se društvo temelji, pa se korisnici UI trebaju obvezati na istinitost i točnost vijesti (77 - 89).

Privatnosti i digitalni nadzor

Bilješka, također, govori o odnosu UI, privatnosti i nadzora, jer podatci ne prenose samo vijesti nego i osobno i relacijsko znanje, koje može imati moć nad pojedincem. Neki se podatci mogu odnositi na javne vidove nečijeg života, a neki na njihovu privatnost i savjest. Privatnost očito ima središnju ulogu u zaštiti granica unutarnjeg života i osiguravanju njihove slobode povezivanja, izražavanja i odlučivanja bez pretjeranog nadzora. To se odnosi i na obranu vjerske slobode, jer se digitalni nadzor može koristiti za nadzor nad vjernicima i njihove vjere, a Crkva ističe da je pravo zaštite privatnoga života temeljno pravo. Međutim, sve se više gubi pravo na intimnost te sve postaje spektakl, koji se može nadzirati, pa je život izložen stalnomu nadzoru te algoritmi uvjetuju poštovanje ljudsko-

ga dostojanstva, isključujući suosjećanje, milosrđe, oprost i otvorenost u nadi za osobnom promjenom.

Mir i ratovanje umjetnom inteligencijom

UI može predviđati krajnje klimatske događaje, podržavati održivu poljoprivredu, pridonositi emisijama CO₂, ali, ekološki izazovi ne mogu se riješiti samo tehničkim primjenama, pa se odbacuje posvemašnje upravljanje zemljom samo iskrivljenom antropocentričnom 'tehnokratskom paradigmom' bez etičkih načela, poštovanja stvaranja i promicanja cjelovitoga dobra ljudske osobe. S druge strane, u govoru o miru, *Bilješka* ističe da ratovanje umjetnom inteligencijom može biti vrlo problematično, odnosno pridonosi ratnoj tragediji i takva tehnologija predstavlja 'egzistencijalni rizik' pa, da čovječanstvo ne bi upalo u spiralu samouništenja, treba preispitati i zabraniti upotrebu autonomnoga oružja. UI je, kao sredstvo, produžetak ljudske moći i zato se ne smije zlorabiti. Razvitak i korištenje UI u oružju trebaju biti podložni etičkoj provjeri, uz poštivanje ljudskoga dostojanstva i svetosti života (90 - 103).

Umjetna inteligencija i odnos čovječanstva s Bogom

Budući da se društvo sve više udaljuje od nadnaravnosti, mnogi su u iskušenju okrenuti se UI u potrazi za smislom i željama, koje mogu pronaći samo u zajedništvu s Bogom. Međutim, zamjenjivanje Boga postignućima vlastitih ruku je idolopoklonstvo. Tražeći u UI 'Drugoga', čovječanstvo se usuđuje stvarati zamjene za Boga. Ali, nije UI ta koja se obožava, nego čovjek, koji time postaje rob svoga rada. UI, koliko god bila moćna, ipak je proizvod ljudskih ruku, kojemu se nikada ne smije pripisivati nerazmjerna vrijednost. Čovjek u svojoj nutrini nadilazi svemir, pa kada se vrati sebi, tamo ga čeka Bog, koji ispituje ljudska srca (104 - 107).

Bilješka zaključno ističe potrebu za promicanjem odgovornosti, vrjednota i savjesti te potiče korisnike da se obvežu da će UI koristiti za dobrobit svih. Jer, nisu strojevi krivi ako ih ljudi koriste u zle svrhe. Samo čovjek ima moralnu odgovornost, pa u doba 'digitalnoga redukcionizma' treba oplemeniti njegovu duhovnu osjetljivost, jer je opasnost da ljudi žele samo ono što strojevi proizvode. UI bi trebala koristiti samo kao dopunsko sredstvo ljudskoj inteligenciji pa, da znanstveni uspjeh ne bi ostao duhovno prazan, nije dovoljno samo skladištiti podatke, nego treba težiti istinskoj mudrosti. Štoviše, u doba koje je označeno umjetnom inteligencijom, treba nam milost Duha Svetoga, koji nam pomaže promatrati stvarnost Božjim očima.

Alojzije Čondić